

Türk Edebiyatında Kadın Öğretmen Tiplerleri*

Engin Yılmaz**

“Kadınları eğitmeyen bir devlet sadece sağ kolunu kullanan bir insana benzer”

Plâton.

ÖZET

Oldukça genç sayılabilecek yaşlarda, kadın öğretmenlerin İstanbul'dan, İstanbul'daki yaşamlarından feragat edip, Anadolu'nun çeşitli şehir, kasaba ve köylerinde öğretmen olarak görev yapmalarına, birçok zorluğa göğüs germelerine Türk Edebiyatında, özellikle hikâye ve romanlarda genişçe yer verilmiştir. İşte romanlarda ana karakter olarak kadın öğretmenlerin betimlenmesiyle; kadının yeni sosyal rolünün pekiştirilmesi; kadının etkinliğinden yararlanılarak yeni toplumun çağdaş bir yapıda şekillendirilmesi; Anadolu'da kadın eliyle kalkınma hamlesine ivme kazandırılmak istenmesi; kadın tiplerini ile toplumda yer edinmiş her türlü hurafe, batıl inanç ve taassuba karşı çıkılması, toplumun aydınlatılmak istenmesi amaçlanmıştır. Bu makalede; ilk yayınlanma/tefrika edilme tarihleri de dikkate alınarak dört roman (Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Mürebbiye* (1897); Reşat Nuri Güntekin, *Çalkışu* (1922); *Acımak* (1928) ve Halide Edip Adıvar, *Tatarcık* (1938-1939) esas alınmış, bu romanlardaki kadın öğretmen tiplerini öğretmenlik mesleğinin tarihi, psikolojik, eğitsel, sosyal ve felsefi temelleri de dikkate alınarak, karşılaştırmalı olarak incelenmiş, özellikle adı geçen romanlarda geçen tiplerinin “Öğretmen Mesleki Kişilikleri” tartışılarak; günümüzde bu alanda yapılan ve yapılması tasarlanan çalışmalara ışık tutabileceği irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Roman, Kadın Öğretmen, Mesleki Yeterlik

ABSTRACT

In Turkish literature, especially in stories and novels, it has been a recurrent theme that female teachers at an early age leave İstanbul and their lives there, teach in various cities, towns, and villages of Anadolu, and struggle to overcome difficulties. The aim of using female teachers as main characters in novels is to reinforce the new social role of women, to form the new society in a civilized way by the help of the efficiency of women, to speed up the movement towards better welfare by women in Anadolu, to resist any kind of superstitious and dogmatic believes by female characters, and to enlighten the society. This article examines female teacher characters in four novels selected according to their publication dates (Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Mürebbiye* (1897); Reşat Nuri Güntekin, *Çalkışu* (1922); *Acımak* (1928) ve Halide Edip Adıvar, *Tatarcık* (1938-1939). Female teacher characters were analysed contrastively in terms of the historical, psychological, educational, and philosophical principals of the teaching profession, also of their professional roles as teachers. This study may shed light to the similar studies on this subject area.

Key words: Novel , Female teachers, Professional Efficacy

* Bu yazı, 26 Kasım 2007, Hendek Rasimpaşa Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilen “21. Yüzyılda Öğretmenlik Vizyonu” konulu panelde sunulan aynı adlı bildirinin makale haline dönüştürülmüş şeklidir.

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra toplumsal alanda yapılan yeniliklerin Anadolu'daki geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesi, toplumsal değişimlerin yaygınlaşması, derinlik kazanıp kökleşmesi, kısacası halka mal edilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu noktada, erkek olsun, kadın olsun öğretmenler tarihi bir misyon yüklenmişlerdir. Bu hızlı dönüşüm/değişim sürecinde çok önemli sosyal haklar kazanan kadınlar, toplumda kendilerine arka sıralarda değil, öğretmen sıfatıyla en ön sıralarda yer bulmuşlardır.

Kadın öğretmenler, toplumun dönüşümünde önemli bir rol üstlenmişler, başta bilgisizlik olmak üzere her türlü taassuba, batıl inanca karşı öz veri ile mücadele etmişlerdir. Oldukça genç sayılabilecek yaşlarda, kadın öğretmenlerin İstanbul'dan, İstanbul'daki yaşamlarından feragat edip, Anadolu'nun çeşitli şehir, kasaba ve köylerinde öğretmen olarak görev yapmalarına, birçok zorluğa göğüs germelerine Türk Edebiyatında, özellikle hikâye ve romanlarda genişçe yer verilmiştir. Medeni toplumlarda, toplumda kadının konumu (kadın hakları, kadının temsil ağırlığı) önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. İşte romanlarda ana karakter olarak kadın öğretmenlerin betimlenmesiyle; kadının yeni sosyal rolünün pekiştirilmesi; kadının etkinliğinden yararlanılarak yeni toplumun çağdaş bir yapıda şekillendirilmesi; Anadolu'da kadın eliyle kalkınma hamlesine ivme kazandırılmak istenmesi; kadın tiplerini ile toplumda yer edinmiş her türlü hurafe, batıl inanç ve taassuba karşı çıkılması, toplumun aydınlatılmak istenmesi amaçlanmıştır.

Bu makalede; ilk yayınlanma/tefrika edilme tarihleri de dikkate alınarak dört roman esas alınmış, bu romanlardaki kadın öğretmen tiplerini öğretmenlik mesleğinin tarihi, psikolojik, eğitsel, sosyal ve felsefi temelleri de dikkate alınarak, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İncelemeye esas olarak Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın, *Mürebbiye* (1897); Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* (1922); *Acımak* (1928) ve Halide Edip Adivar'ın *Tatarcık* (1938-1939) adlı romanları seçilmiştir. *Mürebbiye*'deki "Anjel", *Çalıkuşu*'ndaki "Feride", *Acımak*'taki "Zehra" ve *Tatarcık*'teki "Lâle" tiplerini "Öğretmen olmak için öğrenim gördükleri okullar; mesleki öz geçmiş ve deneyimleri; öğretmenlik nitelikleri ve yeterlilikleri; eğitim-öğretim faaliyetlerindeki tutum ve davranışları; öğrencilerle, öğretmenlerle, idarecilerle ve velilerle kurdukları ilişkileri vb." bakımından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş, adı geçen romanlarda geçen tiplerini "Öğretmen Mesleki Kişilikleri" tartışılarak; günümüzde bu alanda yapılan ve yapılması tasarlanan çalışmalara ışık tutabileceği düşünülmektedir.

Karşılaştırmalı incelemeye esas teşkil etmesi bakımından, adı geçen romanların ortak temaları olan "eğitim-öğretim" çerçevesinde ve yazılış amaçları bakımından değerlendirilmesinin düşünülmektedir.

i) Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Mürebbiye*: *Mürebbiye*, Hüseyin Rahmi'nin "natüralist" bir anlayışla yazdığı, ilk olarak 1898 yılında *İkdam* gazetesinde tefrika edilmeye başlanan romanıdır. *Mürebbiye*, batılılaşmanın yanlış anlaşılmasının toplum yapısında doğurduğu olumsuz sonuçların eleştirel bir yaklaşımla gösterilmesi bakımından önemli bir eserdir. Bu yönüyle, Hüseyin Rahmi "Fransız natüralizmi"nden ayrılmaktadır (Akyüz, 1982:142). Çünkü; natüralist anlayışta "sosyal eleştiri" söz

konusu değildir. Oysa, Hüseyin Rahmi, diğer romanlarında olduğu gibi *Mürebbiye*'de de; “toplumsal yozlaşma”yı ironik bir tarzda ve yarattığı gülünç, anormal tiplerle aracılığı ile yoğun bir şekilde eleştirmektedir.

Bilindiği gibi, 19. yüzyıl Osmanlı'sında dönemin paşaları, iyi gelir sahibi aileleri çocuklarına batılı tarzda modern bir eğitim verebilmek için (özellikle yabancı dil eğitimi, güzel sanatlar eğitimi -batılı müzik aletlerini çalabilmek için-) evlerine; genellikle yatılı olmak kaydıyla yabancı uyruklu “mürebbiye”ler almaktaydılar. Ancak, bu uygulama zamanla yozlaşarak, bir nevi “moda” akımına dönüşmüş ve “sosyal statü”nün bir göstergesi hâline gelmiştir. Yazarının eleştirel bakışı dolayısıyla âdeta bir “sosyal roman” hüviyeti kazanan *Mürebbiye*'de; kurumsal yapısı bozulan “mürebbiyelik”in çok köklü aileleri bile temelden sarstığı, yozlaştırdığı, hatta çökerttiği açıkça anlatılmaktadır.

Hüseyin Rahmi, yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermemek için; romanının baş tarafına bir ön söz yazmayı gerekli görmüştür*.

ii) Reşat Nuri Güntekin, *Çalokuşu*: Reşat Nuri, yazı hayatına I. Dünya savaşı yıllarında küçük hikâyeler ve piyesler yazarak başlamış ve ilk olarak 1922 yılında *Vakit* gazetesinde tefrika etmeye başladığı *Çalokuşu* adlı romanının yayınlanması ile de geniş bir şöhrete ulaşmıştır*. Reşat Nuri, gerek edebiyat öğretmenliği sırasında, gerek Milli Eğitim Bakanlığı müfettişliği sırasında; gezip dolaşma imkânını bulduğu Anadolu'nun yerli hayatını ve kişilerini büyük bir başarıyla yansıtmıştır (Akyüz, 1982:188). Yazar, bu gezilerle ilgili izlenimlerinin bir kısmını 1936'da *Anadolu Notları* I-II adıyla yayınlamıştır.

Çalokuşu'ndaki olaylar, ağırlıklı olarak Anadolu'da geçer ve arka planda da Osmanlı'nın son yılları anlatılır. Eser, ana kahraman konumundaki Feride'nin tuttuğu günlük şeklinde kaleme alınmıştır. Asıl teması bir “aşk çıkmazı” olan romandaki olaylar, Batı Anadolu'nun değişik şehir, kasaba ve köylerinde geçmektedir. Romanın dikkat çeken en önemli özelliği, İstanbul'da bir Fransız okulunda (Dam De Sion) yetişmiş olan bir genç kızın, bir romanda, ilk defa, üstelik Anadolu'nun kasaba ve köylerinde öğretmen olarak yer alması, kendisini öğrencilerine adaması, bu uğurda çeşitli zorluklara göğüs germesidir (Akyüz, 1982:188). *Çalokuşu*, TRT tarafından dizi haline getirilmiş ve geniş halk kitleleri tarafından sevilerek seyredilmiştir.

* **ÖNSÖZ:** “Mürebbiyelere kadınlıkları yüzünden saygı göstermeye, çocukların terbiyecileri olmaları yüzünden de şükran borçluyuz. Fakat adını verdiğimiz bu hikâyemizdeki mürebbiye Matmazel Anjel, yalnız isimce mürebbiye, onun için ne saygı, ne de şükran değer olmayan bir sefiledir. Paris'te hovarda kucagından başka bir terbiye mektebi, “Histoires grivoises” denilen açık seçik eserlerden başka tahsil görmemiş iken, İstanbul'da her nasılsa namuslu bir ailenin dalgınlığından faydalanarak oraya kendini mürebbiyelğe kabul ettirmiştir...Temiz bir çiçeklikte bir baldıran yetişmesinin havayı bozmayacağı gibi, bunun vücudundan da iffet sahibi öteki muhterem muallim kadınlara bir leke düşmez zannederim” (Hüseyin Rahmi, 1 Aralık 1897).

* Reşat Nuri Güntekin, *Çalokuşu* adlı romanını önce *İstanbul Kızı* adıyla dört perdelik bir oyun olarak yazmış, daha sonra *Vakit* gazetesinde tefrika etmeye başlamıştır.

iii) **Reşat Nuri Güntekin, *Acımak*:** Reşat Nuri, *Acımak*'ta, görevine bağlılığı ile tanınmış bir "başöğretmen" olan Zehra Hanım'ın trajik serüvenini, "günlük" tarzında -ikinci bölümden itibaren- ele almıştır. Temizlik, fedakârlık, titizlik kendisinde âdeta bir hastalık haline gelmiş olan Zehra, insanlığın en değerli yeteneği olan "acımak"tan yoksundur. Duygusal ve asil ruhlu bir kadın olan Zehra, güzel, doğru, temiz şeyleri çılgınca sever. Ama zaafa, düşkünlüğe ve çirkinliğe karşı asla tahammül edemez. Zehra, hangi şartlarda olursa olsun yapılan bir yanlışlık, hata için asla mazeret kabul etmez, hiç bir gerekçe tanımaz.

Babasından kalan günlüğü baştan sona okuyan Zehra, aslında babasının ne kadar iyi bir insan olduğunu öğrenir ve "titreye titreye yerinden kalkarak babasının cenazesinin yattığı odaya" gider (*Acımak*, ss. 145). "Kendini zaptedemez" ve "Baba...Benim zavallı babam...Affet beni..." diye feryat eder (*Acımak*, ss. 145). Zehra, en önemli zaafı olan "acıma duygusundan yoksunluk"u, babası Mürşit Efendi'den kalan "günlük" şeklindeki hatıra defterini okuduktan sonra yener ve bir kaç gün sonra Anadolu'daki mektebine bu zaafını yenmiş, acımayı öğrenmiş birisi olarak geri döner (*Acımak*, ss. 145).

iv) **Halide Edip Adıvar, *Tatarcık*:** Halide Edip, karakter yaratmakta son derece usta bir romancıdır. Karakterlerini daha çok kadınlar arasından seçen yazar, yarattığı karakterlerinin bütün psikolojik inceliklerini yansıtmakta başarılıdır. Halide Edip'in romanları hem psikolojik bakımdan, hem de sosyal bakımdan güçlüdür. Halide Edip, *Tatarcık* adlı romanını ilk defa *Yedigün*'de tefrika etmeye başlamıştır (1938-1939). Yazar, *Tatarcık*'ta büyük şehrin (İstanbul) fakir bir çevresi olan Poyrazköy'e, dolayısıyla köy hayatına yönelmiştir. Romanda kişi ve çevre tasvirleri gerçekçi olmakla birlikte, tabiat tasvirlerinin öznel olduğu söylenebilir (Akyüz, 1982:180-181).

Tespitler ve Değerlendirmeler

i) Osmanlı tarihinde "Yenileşme Devri" olarak bilinen 1773'ten 1839'a kadarki süreçte devleti yönetenler, batılı ülkeler karşısında alınan yenilgiler sonucunda eğitim sahasında da bazı yenilikler yapma ihtiyacı hissetmişler ve bu çerçevede; modern anlamda askeri okullar açılmış, batılı ülkelere bilhassa Fransa'dan özel eğitimciler getirilmiş, öğrenciler de batılı ülkelere, bilhassa Fransa'ya gönderilmiştir. 16 Mart 1848'de Rüştiyelere öğretmen yetiştirmek üzere üç yıl süreli "Darü'l-Muallimin-i Rüşdi" adını taşıyan bir okul kurulmuştur. Bu tarih, öğretmen okullarının ilk kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. 1857'de "Maarif-i Umumiye Nezaret-i" (Genel Eğitim Bakanlığı) kurulmuştur. 1869'da Darü'l-Muallimat (Kız Öğretmen Okulu) açılmıştır. İlk üniversite (Darü'l-Fünun) 1870'de hizmete açılmıştır. 1876'da "Kanun-i Esasi" kabul edilmiştir. Kanun-i Esasi'nin kabul edilmesi ile birlikte, ilk defa, her vatandaşın genel ve özel eğitim izni/hakkı olduğu, mevcut okulların devletin gözetiminde olduğu ilkesi benimsenmiştir. Kanunla güvence altına alınan bu "özel eğitim" hakkı geliri yüksek düzeyde olan ailelerde özel "mürebbiye tutma" modasını başlatmıştır. Romanın kaleme alındığı dönem, Tanzimat'ın çoktan ilan edildiği, batılılaşmanın siyasal ve sosyal bir politika haline geldiği yıllardır. *Mürebbiye*, böyle bir dönemin özeti gibidir. Kanunla güvence altına alınan

“özel eğitim” hakkı çocukların, öğretmenlik eğitimi almamış, niteliksiz yabancı mürebbiyelerin elinde yetişmesine neden olmuş, milli bir eğitim politikası geliştiremediği için amaç ve ilkeler belirlenememiş, yeni neslin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir eğitim sistemi kurulamamıştır. Bu da, istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasında neden olmuştur.

ii) Başarılı bir eğitimden söz edebilmek için; eğitim-öğretim amaçları doğrultusunda, toplumun ve bireyin ihtiyaçlarına cevap verebilecek planlamaların/programlamaların bilinçli bir şekilde yapılması gerekmektedir. Başarılı bir eğitim için, eğitim-öğretim yapılan ortamların fiziksel şartlarının, teknolojik donanımlarının uygun olması gerekmektedir. Başarılı bir eğitim için, öğretmenler, öğrenciler, veliler ve eğitim teşkilatları arasındaki eş güdümü iyi sağlayacak, mevcut sorunları akılcı bir şekilde çözüme kavuşturacak yöneticilerin yetiştirilmesi gerekmektedir. Başarılı bir eğitim için, en önemli görev ve sorumluluk ise, eğitim-öğretim faaliyetleri içinde doğrudan bir rol üstlenen ve iki temel unsurdan birisi olan “öğretmenler”e düşmektedir. Öğretmenler, hedef kitleleri konumundaki öğrencilerine, bilişsel yeterlik, duyuşsal özellik ve davranışsal beceriler kazandırabilmek için gerekli olan öğretmenlik yeterliliklerine, mesleki, kültürel ve entelektüel donanımlara sahip olmalıdır. İyi bir eğitimcide bulunması gereken nitelikler bakımından, dört romandaki kadın öğretmen tiplmeleri karşılaştırıldığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

iii) “Mesleki Öz geçmişleri” bakımından dört romandaki kadın öğretmen tiplmeleri karşılaştırıldığında; sadece *Acımak*’taki Zehra Hanım’ın öğretmen yetiştiren bir kurumdan (Darü’l-Muallimat) mezun olduğu görülmektedir. *Çalılıkusu*’ndaki Feride, yabancı dilde eğitim veren bir Fransız Okulu’ndan (Dam de Sion) mezun olmuştur. *Tatarık*’taki Lâle Kandilli Kız Lisesi’ni ve Arnavutköy Kız Koleji’ni bitirmiştir. Mürebbiye’deki Matmazel Anjel ise, öğretmenlikle uzaktan yakından ilgisi olmayan, yalnız “isimce mürebbiye” olan ve Paris’te ‘Histoires grivoises’ denilen açık seçik eserlerden başka tahsil görmemiş” bir tiptir.

	MÜREBBİYE	ÇALIKUŞU	ACIMAK	TATARCIK
Ana Karakter	Anjel	Feride	Zehra	Läle
Yaş	"Mürebbiye Anjel güzelliğe baharın, kadınlık letafetinin tam olgunluk çağında, yani yirmi yaşındadır" (<i>Mürebbiye</i> , s. 63).	Ø	"Şimdi yirmi doluz onuz yaşlarında vardır" (<i>Acımak</i> , s. 9).	"Ebabı öldüğü zaman Tatarcık on üç yaşındaydı, şimdi yirmi yaşındadır" (<i>Tatarcık</i> , s. 15).
Unvan/lakap	Matmazel	P Çalkuşu P İpekboğcı P Gülbeşeker	Başmualim: "Merkezde Zehra isminde bir başmualim varmış" (<i>Acımak</i> , s. 7).	Tatarcık: "Kızlarının adı Läle idi Köyde herkes onu Tatarcık diye tanırdı" (<i>Tatarcık</i> , s. 11 ve 21).
MESLEKİ ÖZ GEÇMİŞ				
Mezun Olduğu Okul(lar):	"Histories guvoises" denilen açık seçik eserlerden başka tahsil görmemiş iken, İstanbul'da her nasılsa narımsu bir ailenin dalgalığından faydalanarak oraya kendini mürebbiyeliğe kabul ettirmişti" (ÖNSÖZ den).	Dam De Sion Mehtrebi	Marabet Mehtrebi Danîl-Mualimât	P "Tatarcık, on sekiz yaşında Kandilli Kız Lisesi'ni hem de birincilikle bitince..." (<i>Tatarcık</i> , s. 26). P "Yaz bitince kız köyden kayboldu. Arnavutköy Kız Koleji'ne gittiği duyuldu" (<i>Tatarcık</i> , s. 26).
Öğretmenlik Deneyimi	"Az bir zaman sonra da mürebbiyelik işi ile Detni Efendi ailesine gönderilir" (<i>Mürebbiye</i> , s. 43-44 ve 48).	P B... vilayetin Merkez Rüştüyesinde açık bulunan bir Coğrafiya ve Resim muallimliği (s. 130) P <i>Zeynep Mekebi</i> muallimliğine talip olduğuna dair bir kağıt imzalatırlar" (<i>Çalılık</i> , s. 153) P "Bu sabah B... Darülmualiminde Fransızca hocası" (<i>Çalılık</i> , s. 232) P Ç... <i>Rüştiye</i> (<i>Çalılık</i> , s. 262) P <i>Mürebbiyelik</i> (Reşit Bey) "Hanım kızım, kızlarına ders verirsiniz. Beraber oturur, kalkarsınız. Size güzel bir oda veriniz olmaz mı?" (s. 305) P <i>Kaçadas Mehtrebi</i> (<i>Çalılık</i> , s. 314)	"Deş seneye yakın zamanadır tanırım... Bundan dört sene evvel küçük bir kız, minirini bir darülmualimât mezarını olarak buraya getirmiş... Daha yirmi beş yaşına gelmeden mehtrebine başmualim yapırlar, eline kocaman bir kız mehtrebini teslim etmişler" (s. 9).	"Tatarcık on altıma gelmeden yahlamı bazılandan gençlere İngilizce ders vermeye başladı" (<i>Tatarcık</i> , s. 24); "Herhalde o yıl sonunda İngilizce Öğretmenliği sınavına girdi, kazandı ve Kandilli Kız Lisesi'ne İngilizce Öğretmenliği'ne atandı" (<i>Tatarcık</i> , s. 26); "Tatarcık, Süleyman Bey'in kızlarına İngilizce ders verdiği sralarda..." (<i>Tatarcık</i> , s. 26).

ÖĞRETMEN MESLEKİ KİŞİLİKLERİ			
Ölumlu Yönleri	<p>Ø</p> <p>P İdealist P Fedakâ P Çalışkan/gayretli P Kendini mesleğine ve öğrencilerine adanmış P Sorumluluk sahibi P Çeşitli değerlere sahip P Kararlı P Yenilikçi P Heyecanlı P İyiliksever</p>	<p>P İdealist P Fedakâr P Çalışkan/gayretli P Kendini mesleğine ve öğrencilerine adanmış P Sorumluluk sahibi P Çeşitli değerlere sahip P Dürüst ve İnkârî P Azimli P İtiraz P İkona yeteneği güçlü P Cıvıç</p>	<p>P İdealist P Hassas/Karışık P Yardımsever P Kendini insanlara/ öğrencilerine adanmış P Çocuklara düşkün P Meslek omuruna sahip. "Ben kimsenin özel sekreteni olamam, Bay Balta... Ben öğretmenim" (Tatarak, s. 184).</p>
Olumsuz Yönleri	<p>P Yalnız P Rızakâr P Karnaz/Fırsatçı P Menfaatçi/ Aç gözlü P Gösteriş meraklısı</p>	<p>P Alçaklık duygusundan yoksun P Sınıtli P Soguk tabanlı P Çekingem</p>	<p>"Tek fena bir kız değilim, küçükken, ehenruyetsizlen çok sevdim. Fakat servetleri, yahut yapmamak kibardıklarıyla övünenlere karşı daima şâdimim" (Çalışkan, s. 273).</p>

EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİ				
Görev Yaptığı Yer	İstanbul'da Dehri Efendi'nin * Köyündeki yalısı	İstanbul Dışı (Batı Anadolu'nun değişik şehir, kasaba ve köyleri...)	İstanbul Dışı (Anadolü'da bir vilayetin merkezi)	İstanbul'da Poyraz Köyü'nde
Görev Yaptığı Eğitim-Öğretim Ortamı	Genellikle yalının bahçesindeki kamerye Ara sıra da <i>Dehri Efendi'nin Kethüphanesi</i>	(Zeyniler Köyü'nde) Eski bir ahır olan derthane	Görev yaptığı mektebi adeta çiçek bahçesine çevirir. "Zehra... binanın sağ tarafında büyük bir kestanre ağacının altına armut biçiminde bir havuz yaptırır, kenarını çiçek saksılarıyla süsletir." (Azerak, s.17)	"Tatarok on almasına gelmeden yalıların bazılarında gençlere İngilizce dersi vermeye başlar." (Tatarak, s. 24).
Sosyal İlişkileri	Öğretmen-Öğrenci İlişkileri: Ø Öğretmen-Öğrenci İlişkileri: Ø Velsi	Öğretmen-Öğrenci İlişkileri: Öğrenciler tarafından sevilir. Öğretmen-Öğretmen İlişkileri: "Akkadışlanma gelince, doğrusu onlara da fena insanlar diyemem. Bana karşı soğuk duranlar, odanın bir köşesinde yan yan bakarak benim için hehhalde iyi olmayan şeyler hisledikçiler yok de-ğil." (Çabukşak, s. 352).	Öğretmen-Öğrenci İlişkileri: Zehra, öğrencileri ile son derece yakından ilgilenir. "Sabahları olduğu gibi akşamları azat vakitinde de kapının yanında durur, çocukların kıyafetlerini muayene ederdi. Kiminin saçını düzeltir, kiminin kuşağını bağlar, kiminin kılıcını yüzünü, mürekkeplerini parmaklarını yıkamağa gönderirdi. Hatta arak uzatı sokuk elbise, kopuk düğme diktiği de olurdu... Fobunu bağlaçığı kuşuk kızıla bir aktadaş gibi konuşturur, gübyor- du." (Azerak, s. 13).	Öğretmen-Öğrenci İlişkileri: "Lale, yaz işi akşamında aynı dindüz tayyör kostümüyle dolayır. İş bu kadarda kalsa, Zavallı hoca parçası, nereden bulsun da yapsın" der geçelerdi. Fakat Tatarok onlarıun kahına öyle bir yukarıdan bakar, davranışlarına ve konuşmalarına karşı öyle bir ilgisiz ve zaman zaman hafif bir alay gösterirdi ki, ister istemez gençlerin sinilerine dokunurdu... Çoğu kendinden yaşlı olan öğrencisi... (Tatarak, s. 25); "Helen, bana yeni bir ders teklifi var. İngilizce dersi. Bu öğretim... konunun sahibi Albay Nihat" (Tatarak, s. 64)
		Öğretmen-İdareci İlişkileri: (Müdür Efendi) "Müdür Efendi benden çok memnundur" (Çabukşak, s. 241); (Müdür Hanım) "Fende Hanım, kızım, ciddiyet ve hayretinizden memnundur." (Çabukşak, s. 284)	Öğretmen-İdareci İlişkileri: "Maarif müdürü ile başmualim birbiledim hümmetle sevirdim." (Azerak, s. 24); "Çok tahi ve samımı konuşuyorumuz, bir <i>baba-kız</i> gibi derlistiğimiz saatler de vardır." (Azerak, s. 26).	Öğretmen-Halk (Veli) İlişkileri: "Niçin okula, köhne kafalana için genleştimek sizi medeni- leştirmek için" (Tatarak, s. 29); "Tatarokki pek kurse sevmemekte beraber, gençler ona çok ilgi gösteriyor. Ya onu tahkide kalkalar- sa..." (Tatarak, s. 36); "Tatarok, koru halıyla işki kurmamıştı. Kadınlarla yalnız vapurda konuşur Salim'le Haşim'e de bir defa Zehra'nın bahçesinde tanışmıştı. O günden benî zatlak- lan zaman bazen selamlasın, bazen selamlanmaz- lar." (Tatarak, s. 56); "Ev ev doluştu, entarı, pantolon, yamaç, saç taradı, çocuk yüka- dı" (Tatarak, s. 166).

• “Öğretmenlik deneyimleri” bakımından dört romandaki kadın öğretmen tiplerini karşılaştırdığımızda; en deneyimli ve başarılı öğretmen olarak Acımak’taki Zehra Hanım görülmektedir. Zehra Hanım, “Daha yirmi beş yaşına gelmeden mektebine başmuallim” olmuştur (Acımak, ss. 9). Zehra Hanım, meslek hayatında o kadar başarılıdır ki, “Halk mektebin asıl adını unutmamıştır. “Zehra Abla Mektebi” diye tanınır. Hatta kâtiplerimiz bile şaşırırlar, resmi evrakta “Zehra Abla Mektebi” diye yazarlar” (Acımak, ss. 7-8). Ancak, Zehra Hanım roman boyunca sadece Anadolu’da tek bir okulda, bir “vilayetin merkezi”nde görev yapmaktadır. Romanlarında okul isimlerini çoğu zaman gizli tutmayı tercih eden Reşat Nuri, Acımak’ta da bu geleneğini sürdürür: “Merkezde Zehra isminde bir başmuallim varmış... Hangi mektep olduğunu bir yere kaydettim, ama bir türlü bulamıyorum. Zehra, vilayetin en maruf simasıdır” (Acımak, ss. 7). Bununla birlikte, Feride, Zehra’dan daha fazla şehir ve ortamda öğretmenlik mesleğini yürütür. Feride; “Zeyniler Mektebi”nde; “B...Darülmuallimati”nda; “Ç. Rüştiyesi”nde; “Reşit Bey’in konağı”nda (mürebbiye olarak); “Kuşadası Mektebi”nde olmak üzere toplam beş farklı şehir, kasaba ve köyde görev yapmıştır. Lâle, “daha on altısına gelmeden yalıların bazılarında gençlere İngilizce dersi vermeye başlamıştır” (Tatarcık, ss. 24). Ayrıca İngilizce Öğretmenliği sınavında başarılı olarak “Kandilli Kız Lisesi’ne İngilizce Öğretmenliği’ne” atanmıştır (Tatarcık, ss. 26). Bir süre sonra Poyrazköy’e dönen Lale, yalılarda özel ders olarak İngilizce vermeyi sürdürmüştür. Matmazel Anjel ise, öğretmenlik eğitimi almadığı gibi ana dili olan Fransızca bilgisi dışında ne bir alan bilgisine, ne de öğretmenlik yeterlilik ve donanımlarına sahiptir. Matmazel Anjel, mürebbiyelik görevini İstanbul’da “Dehri Efendi’nin * Köyündeki yalısında” yapmaktadır. Bu durumda, Feride ve Zehra Hanım’ın İstanbul dışında, Anadolu’da; Anjel’in ise İstanbul’da görev yapması dikkat çekicidir.

• “Öğretmen kişiliği” bakımından dört romandaki kadın öğretmen tiplerini karşılaştırdığımızda; şu sonuçlara ulaşabiliriz:

1. *İyi bir eğitimci, iyi bir öğretmen toplumun genel ahlak kurallarına aykırı hareket etmez.* Zehra Hanım da, Feride de, Lâle de son derece onurlu, ahlaklı, olgun tiplerdir. Mesela; Zehra Hanım’ın hayatında “en küçük bir leke, ahlakında en ehemmiyetsiz bir zaaf” (Acımak, ss. 11) bile gösterilemez” ”. Ancak, bu noktada Anjel, olumsuz bir örnektir. Anjel, ahlaken düşkün, hafif bir kadındır. Anjel’e göre; ahlak bir “maske”den ibarettir. Annesi de kendisi gibi kötü bir kadın olan Anjel, pek çok gönül ilişkisine girmiş ve bir sevgilisinden de çocuğu olmuştur. Çocuğunun olması bile onu değiştirmez ve sevgilisi ile İstanbul’un yolunu tutarlar. İstanbul’a geldiğinde bu defa da sevgilisini aldatır ve sevgilisi tarafından kovulur. Yalnız ve çaresiz kalan Anjel, “Fransa’dan mürebbiyelik için geldiği” yalanını uydurarak iffetli, dürüst bir kız izlenimi uyandırarak Dehri Efendi’yi ikna etmeyi başarır.

2. *İyi bir eğitimci, sarsılmaz bir meslek ahlakına sahip, öğrencileri için iyi bir örnek, doğruları gösteren bir rehberdir. İyi bir eğitimci, mesleğinin gerektirdiği “etik kurallara” özenle uyar, şartlar ne olursa olsun gerekli olan her türlü öz veride bulunur.* Zehra Hanım da, Feride de, Lâle de son derece idealist, kendilerini eğitime, öğrencilere

adamış, sorumluluk sahibi tiplerdir. Feride, İstanbul'da büyüyüp yetişmesine rağmen kendi rızasıyla, Anadolu'ya gitmiştir: "Ben, Arabistan'ı hayal meyal biliyorum. Anadolu herhalde ondan çok daha güzeldir. Oradaki insanlar bize benzemezlermiş. Kendileri fakirmiş, fakat gönülleri öyle zengin, öyle zenginmiş ki... Küçük bir mektebim olacak. Baştan başa çiçeklerle donatacağım. Çocuklarım, bir alay çocuğum olacak. Kendime 'abla' dedirteceğim. Fakir olanlara, elimle, siyah önlükler dikeceğim" (Çalkuşu, ss. 119); "-Amma yaptın ha! dedi. Gönliniün rızasıyla Anadolu'ya gitmek isteyen muallimeye ilk defa tesadüf ediyorum. Ayol, biz muallimlerimizi İstanbul'dan çıkarıncaya kadar akla kararı seçeriz... Bak, Şabap Efendi, hanım kız odaya al, Anadolu'da muallimlik istiyor, bir istida müsveddesi yaz, bana getir" (Çalkuşu, ss. 125); "Bütüm bunlarda şaşılacak bir şey yoktur, herkesin bir şeye heves ettiği gibi, ben de hocalığa heves ettim. Gönlimün rızasıyla bu vilayette çalışmak, memleketin çocuklarına hizmet etmek istedim. Hayatımdan memnunum" (Çalkuşu, ss. 229). Zebra da, kendini öğrencilerine adanmış örnek bir öğretmendir: "Kendi insanlığımı kendi haklarımı unuttum. Hayatımı başkalarının saadetlerine vakfettim. Kendimi kendi ihtiyarımla en basit emellerden, zevklerden mahrum ettim. Küçücük bir çocuk olduğum yaştan beri direndim, çarpındım" (Acımak, ss. 30); "Zebra (...) da kendini bütün kuvvetiyle mektebine verdi. Yavaş yavaş varlığını, benliğini unuttu" (Acımak, ss. 43). Lâle, öğretmenlik onurunu her şeyin üstünde tutar: "Ben kimsenin özel sekreteri olamam, Bay Balta... Ben öğretmenim" (Tatarcık, ss. 184). Ancak, Anjel'de sağlam bir meslek ahlakından da söz etmek mümkün değildir. O, yetiştirmesi gereken iki küçük çocuğun (Nezahat Hamım ve Vahip Bey) sorumluluğunu taşımaktan çok uzaktır. Anjel'de -Fransız olması dolayısıyla- yabancı dil bilgisinin dışında, iyi bir eğitimci bulunması gereken "liderlik" niteliği de yoktur. Yalı hayatının şartlarında Küçük Nezahat'ın ve Vahip Bey'in -görünüşte de olsa- model olarak alabileceği, onun gibi olmak isteyebileceği tek eğitimci Anjel'dir. Yalıda birbirleriyle düşmanca bir rekabet içinde olan üç erkek ve otoriter bir babanın baskısı altında ezilen küçük çocuklar bu ortamdan olumsuz olarak etkilenirler.

3. İyi bir eğitimci öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği olumlu nitelikleri taşır. Feride'de, Zebra'da ve Lâle'de bu bakımdan birçok ortak olumlu özellik vardır: Her üç öğretmen de; "İdealist, çalışkan, azimli, yenilikçi, sorumluluk sahibi, çağdaş değerlere sahip, öz verili, iyilik sever, aydın" tiplerdir. Anjel de ise; öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği olumlu özellikler bir yana, birey ve toplum yaşamı bakımından tehlike arz eden birçok olumsuz özellik mevcuttur. Anjel; "yalancı, riyakar, kurnaz/ fırsatçı, menfaatçi/ aç gözlü, gösteriş meraklısı" birisi olarak Fransız kültürünün en alt tabakasını temsil eden bir örnektir.

4. İyi bir eğitimci, öğrencileri, meslektaşları, idarecileri ve öğrenci velileri ile sağlıklı bir iletişim kurar. Dört romandaki kadın öğretmen tiplerini karardıkları sosyal ilişkileri bakımından karşılaştırıldığında; Zebra da, Feride de gerek öğrencileri ile olan ilişkilerinde, gerek meslektaşları ile olan ilişkilerinde, gerek idareciler ile olan ilişkilerinde, gerekse öğrenci velileri ile olan ilişkilerinde son derece sade, samimi, seviyeli ve başarılıdır. Anadolu'da öğretmenlikle birlikte yeni bir hayata başlayan Feride, birden değişir. Eski uçarı Feride, ağırbaşlı, sorumluluk sahibi, idealist genç bir öğretmen hâline gelir: "Kızlarımdan çok, amma pek çok memnunum. Beni o kadar sevdiler ki, teneffüste bile peşimi bırakmıyorlar" (Çalkuşu, ss. 237); "Nöbet gecelerinde herkes uyuduktan

sonra boş koridorlarda, sessiz, karanlık yatakbanelerde dolaşmak çok hoşlandığım bir şeydi. Burada üstü açılmış bir küçük kız örterim, ötede yatağında öksüren minimini bir bastanın yatağım düzeltirim, ateşli başına yavaşça elimi koyarım” (Çalıkuşu, ss. 246). Zebra, öğrencileri ile son derece yakından ilgilenir: “...Çocukların kıyafetlerini muayene ederdi. Kiminin saçını düzeltir, kiminin kuşağını bağlar, kiminin kirlenmiş yüzünü, mürekekleplenmiş parmaklarını yıkamağa gönderirdi. Hatta ayak üzeri sökükle elbise, kopuk düğme diktiği de olurdu. Maarif müdürüyle mebus, kapıdan girdikleri zaman onu bir dadı gibi yere çömelmiş, minimini bir ana sınıfı çocuğunun fotinini bağlıyor buldular...Fotinini bağladığı küçük kızla bir arkadaş gibi konuşuyor, gülüyordu” (Acımak, ss. 15). Hatta, Zebra, artık koca koca ev hanımı olan “eski talebesi üzerinde” bile “eski nüfuzunu” korur. Nitekim onu “bir abla, bir ana gibi dinlerler, bütün müşkülleri ona hallettirirler” (Acımak, ss. 9). Lâle, ise babası Osman Kaptan dolayısıyla çevresiyle pek de iyi ilişkiler içinde değildir: “Tatarcık, koru halkıyla ilişki kurmamıştı. Kadınlarıyla yalnız vapurda görüşür. Salim’le Haşim’e de bir defa Zebra’nın bahçesinde tanıtılmıştı. O günden beri rastladıkları zaman bazen selamlaşır, bazen selamlaşmazlardı” (Tatarcık, ss. 56). Hele Lâle’nin Poyrazköylüleri medenileştirme projesi halkla arasını daha da açmıştır: “Niçin okula, üniversiteye gittim zannediyorsun?...Sizin gibi köhne kafaların içini gençleştirmek, sizi medenileştirmek için” (Tatarcık, ss. 29). Lâle’ye gençler ve çocuklar ilgi göstermekte, Lâle de onlardan ilgisini esirgememektedir: “Tatarcık’i pek kimse sevmemekle beraber, gençler ona çok ilgi gösteriyor. Ya onu taklide kalkanlar...” (Tatarcık, ss. 36); “Ev ev dolaştı, entari, pantolon yamadı, saç taradı, çocuk yıkadı” (Tatarcık, ss. 166). Anjel’in başta öğrencileri olan Vahip Bey ve Nezabat Hanım ile olmak üzere, yalının diğer sakinleri ile sağlıklı bir iletişim kurduğunu söylemek söz konusu değildir. Ana dili Fransızca olan Anjel, Türkçeyi iyi konuşmamaktadır. Bozuk bir Türkçe ile konuşan Anjel ile, iki küçük öğrencisi (Vahip Bey ile Nezabat Hanım) arasında ciddi bir iletişim kopukluğu vardır: “A, ben adam yiyecek? Ben değilim canavar...Niçin korkar”, “Yok...yok...kırmayacak...ben anah-tar verecek”, “Şem’i açma açma sonra çok pişman olacak” vb. Bu iletişim kopukluğunu, sadece dil farklılığına indirgemek doğru olmaz. Çünkü, Anjel ile öğrencileri ve yalı sakinleri arasında sosyal ve kültürel bakımdan da büyük bir uçurum söz konusudur. Çocuk eğitiminin küçük yaşlarda başlaması gerektiğinin bilincine varan Debri Efendi, iyice sınava tabi tutmadan, araştırmadan Anjel’i, üstelik yatılı olarak mürebbiyeliğe kabul eder. Ancak, bu çocuklar bir taraftan daha yeni farkına vardıkları kendi öz kültürleri ile Fransız kültürü arasında (üstelik de Fransız kültürünün de iyi bir temsilcisi sayılamayacak olan birisinden öğrenmeye çalışırken) sıkışıp kalır, psikolojik ve kültürel bir travmayı derinden yaşarlar. Zaten, Anjel’in de çocukları iyi yetiştirmek gibi nitelikli öğretmenlere özgü bir kaygısı da yoktur. Menfaatçi, riyakâr, gösteriş meraklı olan Anjel’in asıl amacı başkadır: “Anjel’in sevdâ teorisi, bu işteki maksadı bambaşka idi. Kız, mürebbiyelikten ne kazanabilecek? Ayda dört beş lira. Bu kadarlık parayı kalbinde beslediği emellerin gerçekleşmesi için hiç yeter bulmuyordu. Evlerinde mürebbiyeliğe çağrıldığı aile pek zengindi. O hizmetten alacağı parayı iki katına, üç katına, belki de dört katına çıkarmak için yalnız çocuklara gramer ve lisan okutmak değil, evdeki genç beylere aşkın en ince noktalarından dersler vermek lazım geleceğini, böylece kendine mühim bir irat yolu açabileceğini düşünmüştü...Sonra tutkunlarının arasına kıskançlık

düşürüp bu balden hem haçlanmaya, hem de paraca faydalanmaya karar vermişti” (Mürebbiye, ss. 27-28).

KAYNAKÇA

- Adıvar, H. Edip: *Tatarcık*, Özgür Yay., 1. Bas., İstanbul (Basım tarihi verilmemiştir).
Akyüz, Kenan: *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1982.
Güntekin, Reşat Nuri: *Çalkuşu*, 39. Bas., İstanbul: İnkılap Kitabevi, t.y.
Güntekin, Reşat Nuri: *Acımak*, 29. Bas., İstanbul: İnkılap Kitabevi, t.y.
Gürpınar, Hüseyin Rahmi: *Mürebbiye*, 15. Bas., İstanbul: Özgür Yay., 2005